

УДК 070:82–92:17

ІДЕОЛОГЕМИ ЖУРНАЛУ “KULTURA” (ПАРИЖ): ПРОБЛЕМАТИЧНІСТЬ СУЧАСНИХ РЕЦЕПЦІЙ

Тарас Лильо

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, 79000, Львів, Україна, e-mail: tylio@ukr.net*

Проаналізовано основні ідеологеми політичної філософії журналу Єжи Гедройця “Культура”. Автор наголошує на проблематичності зіставлень аргументаційних імперативів журналу зі світоглядними акцентами сучасних ЗМІ.

Ключові слова: публіцистика, ідеологема, імператив, деідеологізація, ментальність, держава, національна культура, етичний ідеал, солідаризм, політика, лібералізація.

Інтернаціоналізація форм власності, тотальне орієнтування на уніфікований масовий попит зумовили трансформацію ЗМІ деяких країн на своєрідні “діаспорні” чи “емігрантські” інститути з досить автономними щодо інтересів країни перебування повноваженнями та призначенням. У контексті нашого дослідження поняття “діаспора” має символічне забарвлення і складається не з представників народу за межами країни його походження, а з журналістів за межею відповідальності перед цінностями довікля. Розгляд цієї проблеми в інформаційній площині зменшує територіальний вплив на характеристики згаданих інститутів й наголошує на ментальних його параметрах: можна бути еміграційним виданням під Парижем і не мати еміграційної свідомості, а можна й у Києві видавати газету чи журнал, про приналежність яких до українства читач здогадається лише за адресою редакції. Яскравим і водночас повчальним у цьому контексті є досвід журналу-феномену Єжи Гедройця “Культура” (1947-2000), який ніколи не замикався у властивій емігрантам ментальності. Це дало змогу виданню витворити і запровадити в аргументаційну практику універсальні ідеологеми, імперативи, що їх слід було б адаптувати в кожній національній медіареальності. Ідеологема — це чітко сформульований словесний образ поглядів, який є частиною обґрунтованої, пов’язаної з соціальною та політичною практикою системи переконань (ідеології). Ідеологема виражає світоглядні інтереси певної групи у формі цінностей, ідеалів, нормативних вимог й програм поведінки.

У політичній філософії журналу чільне місце займає акцент на необхідності **окреслювати те, що в політиці є надчасовим, спільним для різних епох і культурних кіл**. Єжи Гедройць переконував, що ідеологічні упередження, які виснажували польську еміграцію, можна нейтралізувати за допомогою

актуалізації проблем “великого тривання”, що “на конкретні політичні події слід реагувати згідно з універсальними засадами” [1; 20]. Серед таких засад — збереження мислення в категоріях національних інтересів, в параметрах ментальних пріоритетів того чи того народу. Такий імператив актуальний особливо сьогодні, коли ЗМІ створили візію світу занадто фрагментарного, хаотичного і відірваного від субстанційної інформації, фундаментальних завдань, від суспільних інституцій та ментальності. Як наслідок, інформаційні фрагменти заповнюють прогалини, вдираються в узгоджені системи знань, витісняють усе, що нібито застаріло, стверджуючи що ті чи інші цінності консервативні, а їхні носії — повільні. “Після терористичної атаки на Нью-Йорк, після шоку, який ми пережили, можна було сподіватися, що з’явиться необхідність переосмислення світу заново. На жаль, поле розгляду було завужене до мілітарних акцій, відірване від контексту, від таких питань як культурні конфлікти, злидні світу та ін. У тому сенсі шанс 11 вересня ЗМІ втратили” [5]. Внаслідок профанації символічних (надчасових) знаків ми водночас втрачаємо доступ до базових питань нашого буття, а медіа якраз і легалізують цю втрату.

Для Єжи Гедройця такою “темою великого тривання” була **польська держава**. Він постійно застерігав від політичних експериментувань над нею і в часи ПНР, і в період трансформаційного процесу після 1989 року. Редактор гостро критикував наміри будувати еміграційну Польщу, стверджуючи, що Польща можлива лише на берегах Вісли. На його думку, політична діяльність мала базуватися не на фотографічному відтворенні моменту польського поневолення після Другої світової війни (такий метод міг спричинити лише розчарування у поляків), а на вірі у здатність прокомуністичної держави еволюціонувати. Саме пошук і розширення Словом вимірів надії стало одним з призначень публіцистики журналу.

Єжи Гедройця бентежив той факт, що ревізіоністи (колишні члени партії), які виїхали з Польщі і стали постревізіоністами, поступово дистанціювалися від культивованої в публіцистиці журналу ідеї незалежності. Для них держава мала другорядне значення. Ідеї визволення держави вони протиставляли ідею свободи суспільства і людини. Натомість Гедройць не уявляв демократії без суверенної держави. Згодом, всередині 70-х років ХХ ст., постревізіоністи таки визнали, що **немає відмінностей між національною справою і справою громадянської свободи**. Така еволюція в поглядах напрочуд актуальна сьогодні, коли деякі ЗМІ (тижневики “Столичные новости”, “2000”), прикриваючись процесом демократизації, творять простір паралельних, а іноді й протилежних щодо держави цінностей. Вони трактують її переважно як репресивний суб’єкт, а отже, і як закономірний об’єкт розвінчування, дискредитації, послаблення на користь так званим громадянським свободам, політкоректності та ін. В ефірі загальноукраїнських каналів часто з’являються **заклики розрізнити такі поняття як батьківщина і держава** [3]. Це яскравий приклад спроби внести чужорідні ідеологеми деструктивного характеру в український медіапростір, а відтак й світогляд. Зазначене вище розмежування можна трактувати як закономірне в американському чи російському випадку, але аж ніяк не в Україні, де ці поняття перебувають у компліментарних зв’язках, а поява української держави означала визволення батьківщини загалом й особи зокрема. Зазначена підміна понять відбувається у час, коли власне держава є оптимальним місцем для реалізації демократії. Навіть наприкінці вісімдесятих років ХХ сторіччя, коли вла-

да ПНР розпочала розмови з “Солідарністю”, Гедройць застерігав: **“Бачу, що всюди говорять про лібералізацію, але забувають про незалежність”** [6].

Журнал “Культура” запровадив у публіцистичну практику й обґрунтував ще одну ідеологему щодо солідаризму поляків. Автори місячника стверджували, що у **центрі політики має бути етичний ідеал**. Щоб здобути свободу, потрібна посвята багатьох людей, яких навряд чи підніме прагматизм, раціональні гасла, аргументи. Матеріальна перевага паралізує починання тільки тих, хто вірить в матеріальні засоби ведення політики. Журнал виступав за поєднання прагматизму і романтизму в політиці (прагматики реалізують мрії романтиків), однак **“безідейні люди, — писав Юліуш Мерошевський, — цілком беззахисні перед насиллям і становлять найкращий матеріал для масового продукування рабів”** [6]. Саме тому однією із впроваджуваних у посткомуністичних суспільствах ідеологем стала нібито **необхідність їхньої тотальної деідеологізації**. Фактично це мало створити основу для нової ідеологізації суспільства. Для цього була розроблена потужна аргументаційна система, залучені пропагандистські механізми. Таку тактику як передумову реідеологізації свідомості громадян застосовували ще марксисты, які вважали ідеологію **“хибною свідомістю”** (Falsches Bewusstsein). Постмарксистські теоретики протиставляли ідеології семантику (семантизацію). Наприклад, Юрген Габермас наполягав, що мова — це і є влада. У цьому контексті семантизація перетворюється на метаідеологію, оскільки фактично йшлося про політичну лінгвістику, яка є похідною від ідеології. Свій вклад у концепцію деідеологізації внесли й постмодерністи, які вважали, що мова — репресивна, а отже, є ідеологією. Однак схильність постмодернізму до дискретного світосприйняття, відсутність цілісної естетичної концепції має пряму дотичність до ідеології як сукупності ідей, поглядів, цінностей і переконань.

Ілюстрацією спроб тотальної деідеологізації суспільства може слугувати реакція деяких ліберальних ЗМІ на пропозицію російського президента 1996 року створити національну ідеологію, сформулювати національну ідею. Цю ініціативу російська редакція “Радіо Свобода” [2] назвала скандалом, оскільки вона нібито закликає до відтворення головного елемента тоталітарної епохи — ідеологічного диктату. Такий підхід — яскравий приклад аргументаційного спрощення. Він передбачає формальну абсолютизацію вигідної точки відліку для розуміння певного явища, незалежно від його контексту, специфіки, динаміки тощо, незважаючи на те, що філософській основі ідеократії — щонайменше кілька тисяч років. Ще Платон казав про існування вищого світу вічних ідей (ейдосів) — праобразів реальності. У цьому випадку аргументаційне звуження помітне і у спробі звести усі функціональні призначення ідеології до легітимзації влади (диктатури), пропускаючи повз увагу антикризову, орієнтаційну і, що важливо, інтеграційну функцію (у випадку якраз загальнонаціональної ідеї). Зрештою диктат національної ідеології є сумнівним хоча би з огляду на те, що національність є водночас й індивідуальним буттям, тобто існує не лише об’єктивно. Врешті, ідеї можуть бути різні і не обов’язково мати негативну конотацію.

Ще однією ідеологемою у вищезазначеному контексті є твердження про те, що життя — неохопне ніякими моністичними уявленнями і розгортається на широкій емпіричній базі. Інакше кажучи, **національну ідеологію потрактовано як чинник світоглядного обмеження**. Натомість самоспостереження дея-

ких журналістів-практиків, наприклад, Ришарда Капусціньського [4], переконують, що ідентифікація в системі національних координат не герметизує свідомість людини, її уявлення про світ, а навпаки — сприяє пошуку принаймні формальних адекватів національних категорій у чужих культурах, ментальних структурах, історичних процесах, є передумовою наближення до цих процесів.

Єжи Гедройць не мав жодного сумніву, що найбільшою загрозою для радянського імперіалізму є національні рухи, а для комуністичної ідеології — національна свідомість, її здатність еволюціонувати. Він **заперечував можливість імпорту свободи** — ідеологему, яка в реаліях нашого часу є, як правило, прикриттям експансіонізму.

Журнал “Культура” переконував, що фатальну перевагу СРСР над Польщею можна нейтралізувати, якщо польській політиці надати морального виміру, зокрема через прививання полякам солідаризму з іншими народами континенту. “Виведення радянських військ не гарантує суверенітету. Потрібна незалежна Україна, Білорусь, Литва” [6]. Часопис наголошував, що продовження міжвоєнної “політики кресів” лише посилює позицію Москви у Східній Європі, оскільки саме Москва гарантує непорушність кордонів. Росію ж “Культура” ніколи не трактувала як метафізичне зло. Єжи Гедройць чітко **розрізняв антирадянськість і русофобію**, оскільки ситуація російського народу реально не відрізнялася від ситуації інших народів імперії. Концептуально ці аргументаційні акценти оформив Юліуш Мерошевський у такій констатації: “Наша доброзичливість стосовно росіян рівнозначна з поборенням советизму” [6]. Крім того, Гедройць часто цитував Ципріяна Норвіда: “Тільки вільні люди, тільки ті, які від колиски не тавровані словом “раб”, знають про те, що при наявності кордону з Росією треба мати в ній свою партію (російський народ. — *Т. Л.*) — інакше стикаються два моноліти, які не мають дотичностей між собою... Як наслідок, лишається ницість й остаточне зіткнення” [6]. Натомість в українському та російському медіапросторі триває нагнітання конфліктності між українцями і росіянами, рідше — між українцями і поляками. Деякі ЗМІ фактично перетворилися у посередників-провокаторів ворожнечі між цими народами. Як наслідок, з одного боку маємо образ Росії як метафізичного зла, а з іншого — систематичні спроби принизити українця.

Впродовж понад п’ятдесяти років виходу у світ журнал “Культура” пройшов нелегкий еволюційний шлях: змінювався світ, його кон’юнктура, і змінювалося обличчя “Культури”. Однак фундаментальні ідеологеми залишалися незмінними. Одна з них полягала у тому, що політична філософія видання, політична думка загалом повинна мати контакт з параметрами національної культури. Цей контакт якраз і є основоположним для аргументаційної коректності та адекватної реконструкції явищ, тенденцій засобами публіцистики.

1. Лось Й., Фіцак М. Політична публіцистика журналу “Kultura” (Париж). — Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка. — 2007. — 384 с.
2. Радіо Свобода. “Поверх бар’єрів” Бориса Парамонова. — 11.08.1996 // Особистий архів автора. Запис передачі.
3. ICTV. “Свобода слова”. — 16.03.2007 // Особистий архів автора. Запис передачі.

4. *Kapuściński R.* Autoportret reportera. — Kraków, 2004. — 145 s.
5. *Kapuściński R.* Pod władzą medi // Polityka. — 2007. — 1 lutego.
6. *Kowalczyk A. S.* Giedroyc i “Kultura”. — Wrocław, 2000. — 316 s.

IDEOLOGEMS OF “KULTURA” (PARIS) MAGAZINE: PROBLEMATIC MODERN RECEPTIONS

Taras Lylo

*Ivan Franko National University of Lviv,
Universytetska Street 1, 79000, Lviv, Ukraine
Tel. office: (032) 296-47-75
E-mail: tylio@ukr.net*

The main ideologems of “Kultura” magazine is analyzed in this article. The author stressed on problems that appear in the compilation process of some magazine imperatives and ideological accents of modern mass media.

Key words: ideologems, imperative, deideologization, mentality, state, national culture, publicism, ethical ideal, solidarity, policy, liberalization.

*Стаття надійшла до редколегії 15.03.2007
Прийнята до друку 26.03.2007*